

Arhetipi in njihovi simboli

ANDREJA GAZVODA

POVZETEK

V raziskavi smo ugotavljali poznavanje simbolike glavnih osebnostnih arhetipov. Poskušali smo uporabiti kognitivni pristop k kolektivnemu nezavednemu. Predpostavljamo, da gre pri kognitivnem nezavednem ravno tako za znanje, ki mora biti na nek način organizirano. Te kategorije, glede na katere se organizirajo naše izkušnje, naj bi bile podobno organizirane kot zavestno znanje. Vplivale naj bi na kognitivne procese, npr. na kategorizacijo simbolov, tudi če posamezniki nimajo zavestnega znanja o pomenu teh simbolov. Raziskava ugotavlja, da imajo ljudje določene kognitivne sheme oziroma kategorije, ki se vsebinsko skladajo z arhetipi, vprašanje pa je, ali so to res nezavedna področja naše psihe in dosegljiva samo prek sveta simbolov.

ABSTRACT

ARCHETYPES AND THEIR SYMBOLISM

In the research we investigate the symbolism of main personality archetypes. We attempt to use a cognitive approach to understand collective unconsciousness. We pre-suppose that cognitive unconsciousness works in the same fashion as conscious knowledge, which must be organised in some way. These categories should influence cognitive processes; for example, the categorisation of symbols, even though individuals do not have conscious knowledge of the meaning of these symbols. Research shows that people have defined cognitive schemata or categories, which correspond in their contents to archetypes. The question is, then, whether these categories are in fact part of the unconscious realm of our psyche and reachable only via the world of symbols.

Kolektivno nezavedno in arhetipi

Jung (1964) razlaga, da obstaja kolektivno nezavedno, ki je skupno vsem ljudem, ne glede na kulturno okolje. Ločil je osebno nezavedno in transpersonalno, kolektivno nezavedno. Osrednji del individualno nezavednega so kompleksi, kot skupine emocionalno obarvanih notranjih objektov ali reprezentacij. Posameznikove reprezentacije se povezujejo glede na različne asociacijske zakone (podobnost, sočasnost...), vendar pa se grupirajo v večje kombinacije (polja interakcije) na podlagi emocij (Corsini & Marsella, 1983).

Nadalje razlaga, da je kolektivno nezavedno sestavljeno iz arhetipov, starodavnih motivov in predispozicij za vzorce vedenja, ki se simbolično manifestirajo kot arhe-

tipске predstave v sanjah, umetnosti ali v drugih kulturnih oblikah. S kolektivnim nezavednim je povezan kolektivni ali arhetipski spomin, ki ima svoje korenine v biologiji in je rezultat psihične evolucije, ki je potekala in poteka vzporedno s fizično.

Arhetip je univerzalna oblika misli, ki vsebuje obilne prvine čustev. Nastane kot usedlina po stalnem ponavljanju impresivnih doživljajev skozi dolge rodove. Miti ali bajke, sanje in vizije, rituali pa tudi psihotični simptomi in dela umetnosti vsebujejo v veliki meri arhetipski material. Nekateri arhetipi so se razvili tako močno, da se uveljavljajo kot samostojni sistemi v osebnosti. Jung je v začetku uporabljal večje število besed, kot npr. primordialne podobe, da bi opisal zgodnjo in relativno nediferencirano formulacijo arhetipske dimenzije duše. Beseda arhetip se pri njem prvič pojavlja 1919. leta (Corsini & Marsella, 1983).

Razlikovati moramo med arhetipom kot takim in arhetipno podobo. Pomembno je, da se zavedamo te razlike, saj je prišlo do napačnega razumevanja nekaterih teoretičnih trditev prav zaradi pomanjkljivega razlikovanja teh dveh konceptov. Mnenje, npr., da so vsebine predstav in podob podedovane. Arhetip kot tak niso podedovane podobe ali ideje, ampak vnaprej dana, filogenetsko prenešana predispozicija ali pripravljenost za dojetanje univerzalnih, najbolj tipičnih emocionalnih človekovih izkušenj, mitov ali fantazij.

V nasprotju z arhetipom kot takim je podoba reprezentacija, ki je bila vsaj deloma enkrat zavestno zaznana. Primordialna podoba je determinirana s svojo vsebino samo takrat, ko postane zavestna in je zato izpolnjena z materialom zavestnih izkušenj.

Teoretično še vedno niso rešena vsa vprašanja v zvezi z dedovanjem arhetipov. Jung v svoji teoriji trdi, da človek ob rojstvu ni tabula rasa. Pri vsakem posamezniku obstaja arhetipska osnova, vgrajena v strukturo njegovih možganov. Kar nekaj raziskav se je ukvarjalo z razjasnitvijo dedovanja arhetipov. Po mnenju Corsinija in Marsella (1983), ki se sklicujeta na več raziskav, ni nič mističnega v zvezi z arhetipi, ki so podedovane predispozicije za dojetanje tipičnih ali univerzalnih situacij ali figur.

Zanimivo rešitev predlaga R. Sheldrake (1987), ki je poskušal razložiti pojav kolektivnega nezavednega s svojo teorijo morfične resonance. Po njegovem mnenju lahko govorimo o kolektivnem nezavednem samo v kontekstu kolektivnega spomina, ki naj bi obstajal v naravi.

Kognitivni pristop k nezavednemu

Kihlstrom (1988) meni, da bo preučevanje strategij procesiranja informacij pomagalo razložiti starodaven problem osebnosti: ali je smiselno govoriti o določenih področjih posameznika, ki se jih le-ta ne zaveda. Na prvi pogled se zdi, da je nasprotje že v samem pojmu nezavedno. Rogers (1951) je npr. vključil v samopodobo vse tiste značilnosti posameznika, ki se jih ta zaveda. Allport (1955) je prav tako definiral proprium kot celoto tistih lastnosti, ki jih ima posameznik za centralne za njegovo osebnost. Na drugi strani pa so mnogi kliniki in tisti, na katere je vplivala psihopatologija, prepričani, da je nezavedno edini način, s katerim lahko razložimo mnoge duševne pojave. Tu so npr. znane teorije psihoanalitikov, Freuda, Junga ...

Možen kognitivni pristop k nezavednim področjem so prvi nakazali ego-psihologi (Kihlstrom, 1990), ki so se orientirali na neobrambne, razvojne naloge ega. Raziskave ego-psihologov so se ukvarjale s klasičnimi temami percepcije, spomina in mišljenja in so bile podobne tistim, ki so izvajali v akademskih laboratorijih. S to razliko, da so npr. uporabljali vsakdanje in ne nesmiselne zloge, resno delali na sanjah in podobah ter poudarjali medsebojno povezanost emocionalnih, motivacijskih in kognitivnih procesov.

Nekoliko manj so poznani primeri in raziskave v zvezi s pojavi multiplih ose-

bnosti (Kihlstrom & Cantor, 1984). Ti pojavi kažejo na ogromne količine znanja o samem sebi, ki niso povezane z zavedanjem. Ta zadnja teoretična možnost je metodološko zelo pomembna, saj se večina raziskovalcev strukture in procesov samopodobe, znanja o samem sebi, usmerja izključno na tiste vidike samopodobe, ki je neposredno dosegljiva samozavedanju, v strahu, da bi zašli iz znanstvene psihologije.

Ena izmed možnosti za odkrivanje informacij o samem sebi, ki niso dostopne zavesti, je že prej omenjeno preučevanje učinkov procesiranja informacij, ki so dosegljive zavesti. Tako npr. Markusova poročila (1977), da ljudje, ki so shematični za določeno osebnostno dimenzijo, hitreje uvrščajo samega sebe glede na to dimenzijo, kot tisti, ki niso. Zato lahko sklepamo, da so informacije, ki jih zelo hitro obdelamo, vključene v našo shemo samega sebe ne glede na to, ali smo jih zavestno zaznali ali ne.

Znanje, kakšni so učinki shem na predelovanje in zapomnitev informacij, nam lahko pomaga tudi pri določitvi vpliva in organizacije vsebine arhetipov. Veliko avtorjev (npr. Rosen in sodelavci, 1991) se je predvsem prek spominskih funkcij poskušalo približati psihološkemu nezavednemu.

Sheme vsebujejo dve vrsti informacij, in sicer informacije o posameznih primerih v kategoriji in informacije o kategoriji na splošno (Carver & Scheier, 1992). Kljub različnim teorijam shem se vsi strinjajo o najpomembnejših efektih shem. S shemami lažje vkodiramo nove informacije v spomin. Delujejo tudi kot ozadje pri interpretaciji novih izkušenj. Sheme so osnova za selektivnost spomina. Kaj si ljudje zapomnijo, je odvisno od tega, kako so miselno naravnani in kakšni so njihovi trenutni cilji. Posameznik išče informacije, ki so relevantne s trenutno aktivno shemo. Če spremeni shemo, spremeni tudi glavno orientacijo, kje iskati. Sheme posameznika ne samo usmerjajo, kje naj išče informacije, pač pa tudi predvidevajo, kaj bo po vsej verjetnosti našel. Posledica tega je, da si bo posameznik bolj verjetno zapomnil informacije, ki potrjujejo njegova pričakovanja, kot pa tiste, ki jih ne. Katera shema oziroma kateri del mreže bo aktiven, je odvisno od trenutne situacije in trenutno prevladujočih motivov (Markus & Wurf, 1987).

Pri arhetipih gre ravno tako za določene informacije o samem sebi. Kakšno je to znanje? Verjetno tukaj ne moremo enostavno potegniti vzporednico s shemami, saj gre prej za podobe ali pa neverbalne reprezentacije, kot pa za verbalno znanje, organizirano v sheme. Shema predstavlja v obliki trditev verbalno oziroma semantično vkodirano znanje. V nasprotju s shemami pa je za podobe značilno vizualno vkodiranje. Veliko psihologov (npr. Bower, 1972; Paivaio, 1971; Anderson, 1978; Taylor & Fiske, 1973 v Lord, 1980) je potrdilo idejo, da gre pri zapomnitvi podob za drugačen način procesiranja kot pri semantičnih kognitivnih strukturah.

Pri kognitivnem pristopu h kolektivnemu nezavednemu je potrebno uporabiti nekoliko drugačen način, kot ga uporabljajo za svoje namene klinični psihologi. Simboli naj bi bili kraljevska pot v področje nezavednega in globinske teorije simbolov pojmujejo simbole kot označevalce, katerih pomeni niso zavestni, ampak relativno prikriti in skrivnostni (Musek, 1990). Pojavljanje simbolov prisojajo delovanju temeljnih psihičnih energij človeka, bodisi nagonskim pritiskom in željam, kot Freud, bodisi temeljnim globinskim silam in nasprotjem osebnosti, kot Jung. Jung definira simbol: "Simbol imenujemo izraz, ime ali celo podobo, ki je lahko v vsakdanjem življenju prisotna in zavestna, ki pa vsebuje dodatne konotacije h konvencionalnemu in očitnemu pomenu. Vključuje nekaj nejasnega, neznanega ali pred nami skritega... (Simbol) zajema široke vidike zunajzavestnega, ki niso nikoli precizno opredeljeni ali povsem razloženi" (Jung, 1964). Simboli so po Jungu duševne predstave, s katerimi lahko intuitivno dojemamo najgloblje vidike stvarnosti, predvsem arhetipe, prapodobe, ki tvorijo kolektivno nezavedno.

Obvezujoča povezava simbola z zunajzavestno vsebino, pa naj gre za potlačene

nagonske vsebine ali pa za konkretizirane vsebine arhetipov, ni dobila širokega soglasja. Nekateri avtorji tako ločijo zavestne in zunajzavestne simbole, oziroma trdijo, da je umetni simbolizem zavesten, poleg njega pa naj bi obstajal tudi originalnejši in elementarnejši, genuini simbolizem, ki izhaja iz zunajzavestnega.

Zelo široka je kategorija kognitivnih teorij simbolike, ki niti slučajno ni enotna niti jasno izoblikovana. Zelo na splošno bi lahko rekli, da si pod simboliko kognitivisti predstavljajo nekakšen kognitivni vzorec ali mrežo, ki jo ustvarjajo hipoteze in teorije, s katerimi si je človek v različnih časih in kulturah razlagal svet in urejal informacije o njem. V simboliki lahko torej vidimo odraz človekovih kognitivnih tolmačenj in razlag. Analogije, pomenski prenosi in pomenske dedukcije so pri tem predvsem sredstvo našega uma, ki nam omogoča videti pojave in dogajanja tako, kot jih zajamejo in povezujejo domnevani delujoči principi (Musck, 1990).

Ravno tako, kot ne moremo neposredno povzeti metod kliničnih psihologov in njihovega razumevanja simbolov za raziskovanje nezavednega, ne moremo niti enostavno prevzeti metod kognitivnih psihologov, ki v glavnem operirajo z atributi posameznih kategorij oziroma shem in poskušajo z neposrednimi metodami ugotavljati strukturo in funkcioniranje kognitivnih mrež in shem. Simbol še vedno ostaja glavni pristop k nezavednemu.

H. Rosen in sodelavci (1991) so z empirično študijo asociacij med simboli in njihovimi pomeni kot pokazatelji kolektivnega nezavednega (arhetipskega) spomina poskusili združiti Jungove ugotovitve s sodobnimi pojmovanji kognitivne psihologije. S prvim eksperimentom so ugotovili, da ljudje nimajo zavestnega znanja o pomenu simbolov in da torej to znanje na zapomnitev ne more vplivati, ker ga pač ni. Na zapomnitev bi lahko vplivala le arhetipska povezava, kar se je tudi izkazalo v glavnem eksperimentu. Hipoteza, ki so jo avtorji preverjali v glavnem eksperimentu in jo tudi dokazali, je predpostavljala, da kolektivni nezavedni (arhetipski) spomin, na enak način kot semantični spomin, poveča stopnjo zapomnitve arhetipskih simbolov, povezanih z njihovim pravim pomenom.

Pri nas je tudi bila narejena študija (Zor, 1982), ki je ugotavljala, podobno kot Rosen in sodelavci, kakšno je zavestno znanje o pomenu najbolj tipičnih arhetipskih simbolov po Jungu; s to razliko, da je bil uporabljen verbalni material. Tam, kjer so se splošno znani pomeni posameznih simbolov prekrivali s pomeni, ki jim jih je dal Jung v zvezi s posameznim arhetipom, so se rezultati skladali. V večini primerov pa znanja o pomenu simbolov ni bilo.

V naši raziskavi pa nas je zanimalo, katere izmed izbranih simbolov poskusne osebe percipirajo kot predstavnike posamezne duševne plasti oziroma predstavnike posameznega arhetipa. Ugotavljali smo, kateri izmed arhetipov so najbolj dosegljivi zavesti oziroma povezani s kognitivnimi shemami, dostopnimi zavesti, in ali so kakšne razlike med spoloma v zaznavanju posameznih simbolov. Zanima nas vpliv spola in starosti na kategoriziranje simbolov, razlike med posameznimi arhetipi glede jasnosti zavestnih kognitivnih shem. Simboli, katere poskusne osebe najbolj enoznačno opredelijo, kažejo tudi na bolj jasno izoblikovano shemo tega področja.

METODA

V preskusu je sodelovalo 64 poskusnih oseb, 37 moških in 27 žensk. Polovica od teh je starih 18 let, ostali pa od 17 do 57. 49 poskusnih oseb obiskuje 4. letnik srednje šole ali pa ima srednješolsko izobrazbo, ostali fakultetno.

Za raziskavo smo izdelali vprašalnik, sestavljen iz seznama 40 simbolov in kratkih opisov petih arhetipov (priloga 1). Simbole smo izbrali iz Jungovih del kot najzna-

čilnejše predstavnike določenega arhetipa in iz raziskave J. Muska (1990), ki je ugotavljala, kateri simboli najbolj predstavljajo posameznika. Opisi arhetipov so bili označeni samo s številko (od 1 do 5), brez naziva arhetipa. Poskusne osebe so morale vsakemu simbolu pripisati eno izmed številk glede na to, kateremu opisu je bil simbol najbližji.

Za vsak simbol smo izračunali frekvenca po posameznih arhetipih, s hi-kvadratom smo ugotavljali slučajnost teh distribucij. Zanimale so nas razlike med spoloma, ki smo jo prav tako ugotavljali s hi-kvadratom. Povezanost starosti z ocenjevanjem smo preverjali s pearsonovim koeficientom. Z rangiranjem smo dobili najbolj reprezentativne simbole za posamezen arhetip.

Rezultati z interpretacijo

ANALIZA POSAMEZNIH SIMBOLOV

		ANIMA	ANIMUS	PERSONA	SENCA	SEBSTVO	SKUPAJ
1	ANGEL	9	3	16	0	36	64
2	BOGINJA	25	12	13	1	13	64
3	CVET	22	2	28	2	10	64
4	DEVICA	36	4	18	4	2	64
5	DIAMANT	7	14	15	4	24	64
6	DIVJI KONJ	1	34	3	19	7	64
7	ČAROVNICA	8	10	1	44	1	64
8	EVA	32	5	10	11	6	64
9	FASADA	1	3	50	9	1	64
10	GRAD	2	22	11	11	17	63
11	HUDIČ	1	15	3	40	5	64
12	IGRALEC	1	4	53	3	3	64
13	IZVIR	9	4	5	2	44	64
14	JEDRO	1	2	8	3	50	64
15	JEZERO	11	10	15	8	19	63
16	KAČA	9	17	3	34	1	64
17	KROG	4	3	11	7	39	64
18	KULISA	2	2	43	12	5	64
19	LABIRINT	6	4	6	30	18	64
20	LEV	3	49	10	2	0	64
21	LUNA	32	2	6	9	15	64
22	MASKA	2	2	47	11	2	64
23	OBLEKA	5	1	50	6	2	64
24	OGENJ	3	24	2	20	15	64
25	OGLEDALO	12	2	22	10	18	64
26	OGRINJALO	7	4	34	16	3	64
27	PODZEMLJE	2	5	3	46	8	64
28	POPOTNIK	3	22	17	2	18	62
29	PREROKINJA	26	10	3	7	17	63
30	SENCA	3	2	8	48	3	64
31	SONCE	5	4	12	3	39	63
32	SRCE	16	1	11	0	36	64
33	SVEČENIK	13	15	17	4	14	63
34	TARZAN	3	45	12	1	3	64
35	USODNA ŽENSKA	27	11	6	20	0	64
36	VITEZ	4	39	16	0	5	64
37	VODNIK	0	15	21	1	26	63
38	VRT	17	1	11	1	33	63
39	ZMAJ	2	25	5	28	4	64
40	ZVER	1	26	4	30	3	64
	VSOTA	373	475	629	509	565	2551

Tabela 1: Frekvenca odgovorov za posamezni simbol glede na izbrani arhetip

Najbolj enoznačno so poskusne osebe označile naslednje simbole: igralec, fasada, obleka, jedro, lev, senca, maska, podzemlje, Tarzan, izvir, čarovnica, kulisa (tabela 1). Te simbole je več kot dve tretjine oseb označilo, da predstavljajo določen arhetip. Vse te simbole je Jung navajal kot najbolj značilne reprezentante nezavednih osebnostnih arhetipov. Od vseh 40 simbolov sta samo dva, pri katerih je razlika med frekvencami za posamezni arhetip nepomembna ($p > 0.05$), in sicer za simbola jezero in svečenik.

Med spoloma je pomembna razlika samo za simbol ogledalo ($p > 0.05$), za katerega so moški označili, da reprezentira animo, ženske pa bolj sebstvo. Očitno je prišel na dan znani predsodek, da se ženske bolj gledajo v ogledalo in je zato tudi bližji ženskemu opisu. Pomembnosti razlike med spoloma pa se približujeta še simbola ogenj in zver. Ženske so ju označile bolj kot simbola animusa, moški pa bolj kot simbola sence. V raziskavi smo pričakovali, da bodo razlike med spoloma večje. Kaže se le rahel trend, da je v pojmovanju ljudi prisotno mišljenje, da so negativne plati, kamor sodi tudi agresivnost, bolj povezane z moškimi lastnostmi. To pa se kaže bolj v mišljenju žensk, ko negativne simbole pripisujejo animusu in ne senci. Vsekakor pa so razlike med spoloma skoraj zanemarljive. Univerzalnost simbolike je tukaj očitna.

ANALIZA SIMBOLOV PO POSAMEZNIH ARHETIPIH

Anima

Izmed vseh arhetipov se je v naši raziskavi anima izkazala kot najbolj nedoločena (tabela 2). Po odgovorih poskusnih oseb najbolje prezentirajo animo naslednji simboli: **devica** - 36 odgovorov (56%), **Eva** - 32 odgovorov (50%), **luna** - 32 odgovorov (50%), **usodna ženska** - 27 odgovorov (42%). Vidimo, da se pri nobenem izmed teh simbolov za ta arhetip ni odločila več kot polovica oseb, razen pri devici. Vsi ostali arhetipi imajo vsaj dva, tri simbole, za katere se je večina poskusnih oseb strinjala, da označujejo ta arhetip. Na podlagi teh rezultatov seveda ne moremo animi kar pripisati, da je najbolj nezavedna, skrita, da se je posamezniki najmanj zavedajo ali celo da je pojem arhetipa anime nejasen. Ne moremo tudi reči, da v seznamu preprosto ni bilo pravih simbolov, saj smo zajeli vse, ki jih Jung omenja v zvezi z animo, in dejansko tudi izstopajo tisti, ki jih Jung pojmuje kot najpomembnejše. Vzroke take neizrazitosti rezultatov lahko med drugim pripišemo nezadovoljivemu opisu anime. Kratek opis anime kot ženski del moške duše je sicer neproblematičen, vendar se takoj, ko hočemo opis razširiti, pojavijo problemi. Vemo, da je Jung opisoval štiri stadije pri razvoju anime in posamezni vidik je lahko pri posamezniku različno poudarjen. Zanimivo je tudi, da ni nobene razlike med spoloma v simbolih, ki naj bi bili najbolj značilni za animo. Pričakovali bi, da moški nimajo tolikšnega dostopa do svojih ženskih lastnosti kot ženske. Ali se dejansko sploh ukvarjamo z animo ali pa samo z žensko spolno vlogo? V družbi veljajo določeni stereotipi, kaj je žensko, in vprašanje je, če ne bi dobili iste rezultate, ko bi poskusne osebe spraševali, kateri simboli so bolj moški in kateri bolj ženski. To znanje pa je zavestno, saj ga raziskave potrjujejo (npr. Podbrežnik, 1994), in znano že od starega veka, saj je vključeno v večino filozofskih tradicij.

	ANIMA	SENCA	PERSONA	SEBSTVO	ANIMUS
DEVICA	36	4	18	2	4
EVA	32	11	10	6	5
LUNA	32	9	6	15	2
USODNA ŽENSKA	27	20	6	0	11
PREROKINJA	26	7	3	17	10
VSOTA	153	51	43	40	32

Tabela 2: Simboli z najvišjimi frekvencami za arhetip anime

Animus

Simboli, ki po mnenju poskusnih oseb najbolj označujejo animus, so: **lev** - 49 odgovorov (77%), **Tarzan** - 45 odgovorov (70%), **vitez** - 39 odgovorov (61%), **divji konj** - 34 odgovorov (53%). Vsaj za prva dva simbola bi lahko rekli, da za poskusne osebe predstavljata moške lastnosti. Zanimivo, da je precej poskusnih oseb prve tri simbole uvrstilo v arhetip persone. To naj bi bile tiste lastnosti, tisto vedenje, ki ga družba zahteva od moškega. Zato tudi za več poskusnih oseb predstavljajo nekaj navideznega, narejenega.

Povezanost s persono se kaže tudi pri simbolih anime, predvsem pri prvih dveh, devici in Eve. Povezava je razumljiva. To so tipične vloge, ki se ponavljajo skozi celotno človekovo zgodovino.

Če primerjamo odgovore prvih desetih simbolov za animo in za animus, lahko vidimo, da pri animi prevladujejo bolj pozitivni simboli, pri animusu pa bolj negativni. Pri simbolih za animo se je dogajalo, da so se nekatere poskusne osebe poleg anime odločale še za sebstvo pri istem simbolu, pri animusu pa za senco. Po Jungu imata tako anima kot animus štiri razvojne stopnje. In ker v tako kratkem opisu ni bilo mogoče zajeti vseh štirih razvojnih stopenj, je možno, da je pri animusu prevladal predvsem negativni del, pri animi pa pozitivni. Ta pogled je viden tudi pri razlikah med spoloma, omenjen že pri analizi posameznih simbolov. Iz tega so izključeni prvi trije simboli, kjer je podobnost s persono in ne s senco.

Animus je negativno povezan s starostjo ($r = -0.42$; $p < 0.05$). Mlajše osebe so večkrat izbirale opis animusa za posamezne simbole kot starejše. Ali lahko to pomeni, da starejše osebe že znajo bolj integrirati negativne plasti duševnosti in bolj celotno gledati na človeka? Jung trdi, da se pri procesu individualizacije dogaja prav to! Na to kaže tudi povezanost sebstva s starostjo, kar bomo analizirali kasneje.

	ANIMUS	SENCA	PERSONA	SEBSTVO	ANIMA
LEV	49	2	10	0	3
TARZAN	45	1	12	3	3
VITEZ	39	0	16	5	4
DIVJI KONJ	34	19	3	7	1
ZVER	26	30	4	3	1
VSOTA	193	52	45	18	12

Tabela 3: Simboli z najvišjimi frekvencami za arhetip animusa

Persona

Očitno se persona zelo pokriva s socialno vlogo, saj so poskusne osebe pet simbolov, ki jih tudi Jung navaja kot simbole persone, večinoma enoznačno opredelile k opisu persone. To so simboli: **igralec** - 53 odgovorov (83%), **fasada** in **obleka** po 50 odgovorov (78%), **maska** - 47 odgovorov (73%) in **kulisa** - 43 odgovorov (67%).

Pojem persone je tudi v zavesti običajen in sprejemljiv, kar vsekakor ne moremo trditi za arhetipa anima in animus. Pri teh odgovorih je najtežje določiti vpliv nezavednega na kategorizacijo. Tudi rezultati raziskave K. Zor (1982) kažejo na to. Poskusne osebe so kot asociacijo na simbol maska povedale hinavščina, prikrivanje resnice. Ravno tako je bilo pri simbolu kulisa. Poleg teh asociacij so poskusne osebe navajale še pomene, kot so skritost in skrivnost. Tu gre torej za popolnoma zavestno znanje o teh simbolih, kar ni tako jasno pri animi in animusu.

	PERSONA	ANIMA	SENCA	SEBSTVO	ANIMUS
IGRALEC	53	1	3	3	4
FASADA	50	1	9	1	3
OBLEKA	50	5	6	2	1
MASKA	47	2	11	2	2
KULISA	43	2	12	5	2
VSOTA	243	11	41	13	12

Tabela 4: Simboli z najvišjimi frekvencami za arhetip persone

Senca

Temno stran človekove osebnosti najbolj predstavljajo simboli **senca** - 48 odgovorov (75%), **podzemlje** - 46 odgovorov (72%), **čarovnica** - 44 odgovorov (69%), **hudič** - 40 odgovorov (63%), **kača** 34 - odgovorov (53%). Jungu simbol podzemlje pomeni bolj celotno nezavedno, ne samo negativno nezavedno. Za simbola čarovnica in kača smo glede na Jungove ugotovitve pričakovali, da bosta simbolizirala animo, vendar je le-ta izšla bolj pozitivno, verjetno zaradi opisa. Da pa simboli, ki reprezentirajo animus hkrati reprezentirajo bolj negativne plasti osebnosti, vidimo tudi pri arhetipu senca. Precej simbolov je, ki jih je polovica poskusnih oseb označila kot predstavnike animusa, druga polovica pa kot predstavnike sence. To so simboli zver, zmaj, ogenj, kača, divji konj. Agresivnost na splošno označujemo kot negativno in hkrati kot tipično moško lastnost, zato tudi takšni rezultati.

Te povezave bodo jasnejše ob uporabi klastrske analize.

	SENCA	ANIMUS	ANIMA	SEBSTVO	PERSONA
SENCA	48	2	3	3	8
PODZEMLJE	46	5	2	8	3
ČAROVNICA	44	10	8	1	1
HUDIČ	40	15	1	5	3
KAČA	34	17	9	1	3
VSOTA	212	49	23	18	18

Tabela 5: Simboli z najvišjimi frekvencami za arhetip sence

Sebstvo

Tudi sebstvo poskusnim osebam ni bilo težko označiti. Najbolje ga predstavljajo naslednji simboli: **jedro** - 50 odgovorov (78%), **izvir** - 44 odgovorov (69%), **krog** in **sonce** po 39 odgovorov (61%). Simboli popolnosti so vsesplošno znani. Čeprav v opisu sebstva neposredno ni omenjena popolnost, pa so jo poskusne osebe zaznale. Tudi pri raziskavi K. Zor (1982) so poskusne osebe jedro skoraj enoznačno ocenile kot popolnost, smisel, bistvo, center, vsebina.

Arhetip sebstva je tudi povezan s starostjo ($r=0.46$, $p<0.05$). Osebe, ki so starejše, so več simbolov označile kot reprezentante sebstva. To sovпада z Jungovo teorijo o individuaciji. Starejši ljudje naj bi se začeli zmeraj bolj usmerjati in iskati svoje jedro, svoj izvir. Njihova usmerjenost pa se vidi tudi v nekoliko drugačni interpretaciji zunanjega sveta.

	SEBSTVO	PERSONA	ANIMA	ANIMUS	SENCA
JEDRO	50	8	1	2	3
IZVIR	44	5	9	4	2
KROG	39	11	4	3	7
SONCE	39	12	5	4	3
ANGEL	36	16	9	3	0
SRCE	36	11	16	1	0
VSOTA	244	63	44	17	15

Tabela 6: Simboli z najvišjimi frekvencami za arhetip sebstva

Zaključek

Arhetipi so del kolektivno nezavednega in se občasno prebijejo v zavest oziroma jih posameznik osvaja v toku individuacije. Zato bi pričakovali, da bo pri starejših osebah bolj točno zaznavanje pomena teh simbolov. Jung trdi, da je dovolj, če simboli mladih ljudi obravnavamo v skladu s Freudovo in Adlerjevo teorijo. Teh predpostavk v naši raziskavi nismo mogli preverjati, ker nam vzorec tega ni dopuščal. Pomembnost korelacij posameznih arhetipov s starostjo pa nam dajo slutiti, da je starost pomembna spremenljivka v raziskavah simbolov in da jo je potrebno upoštevati.

Razlike v enoznačnosti odgovorov za posamezni arhetip lahko pripišemo različni stopnji zavestnega znanja o pomenu simbolov. Nekateri simboli so splošno znani, ravno tako njihovi pomeni. Za nekatere pa bi lahko rekli, da so res zunajzavestni in nedostopni s tako neposredno metodo, kot je kategorizacija. Tu bi lahko uporabili tudi teorijo kognitivnih shem in rekli, da imamo nekatere sheme ali mogoče kar vloge še posebej dobro razvite, npr. shemo moške oziroma ženske spolne vloge.

Sklop simbolov, ki označujejo človekovo vedenje v družbi, njegovo socialno vlogo, ki jo družba pričakuje od njega, je ljudem dobro poznan. Zato so poskusne osebe simbole persone najbolj enoznačno ocenile. Ravno tako obstajajo sheme samega sebe, ki vsebujejo slabe predstave o samem sebi, človekovo senco.

Jasno bi bilo treba ločiti sheme, ki jih imajo ženske o moški spolni vlogi in pripadajoče simbole, ki jih družba povezuje s to vlogo, in animusom. Vsaka ženska ima kognitivno shemo moškosti ali moške socialne vloge. Ima tudi znanje o nekaterih najbolj znanih simbolih, ki predstavljajo to vlogo. Drugo področje pa je podoba (koncept) samega sebe. V tem konceptu vsaj na zavestni ravni ni vključena moška spolna

vloga. Po Jungu pa lahko predpostavimo, da na nezavednem nivoju deluje animus. Bolj ko ženska ne bo sprejela tega dela sebe, bolj bo potlačevala animus in se ga manj zavedala, ta pa bo toliko bolj močan. Vplival bo na vedenje vsaj v tistih situacijah, kjer je manjša zavestna kontrola, npr. v stresu. Podobno velja za animo pri moškem.

LITERATURA

- Allport, G. W. (1951). *Becoming*. New Haven: Yale University Press.
- Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (1993). *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Corsini, R. J., Marsella, A. J. (1983). *Personality, theories, research, and assessment*. Illinois: F. E. Peacock Publishers.
- Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday.
- Kihlstrom, J. F. (1990). The psychological unconscious. In *Handbook of personality theory and research*. E. A. Perwin (Ed.).
- Kihlstrom, J. F. & Cantor, N. (1984). Mental representations of the self. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 17, pp. 1-47). New York: Academic Press.
- Kihlstrom, J. F. & Cantor, N., Albright, J. S., Chew, B. R., Klein, S. B., & Niedenthal, P. M. (1988). Information processing and the study of the self. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 21, pp. 145-177). New York: Academic Press.
- Lord, Ch. G. (1980). Schemas and images as memory aids: Two modes of processing social information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38, 257-269.
- Markus, H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- Markus, H., Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 38, 299-337.
- Musek, J. (1990). *Simboli, kultura, ljudje*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Rogers, C. R. (1951). *Client-centered therapy*. New York: Houghton-Mifflin.
- Rosen, D. H., Smith, S. M., Huston, H. L., Gonzales, G. (1991). Empirical study of associations between symbols and their meanings: evidence of collective unconscious (archetypal) memory. *Journal of Analytical Psychology*, 36, 211-228.
- Sheldrake, R. (1987). Mind, memory and archetype: Morphic resonance and the collective unconscious. *Psychological Perspectives*, 1, 9-25.
- Trstenjak, A. (1992). *Pet velikih*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Zor, K. (1982). *Simbolizem Jungovih arhetipov*. Diplomaska naloga. Ljubljana.